

TOPOLYAI NŐI ÉLETTÖRTÉNETEK A 20. SZÁZAD KÖZEPÉRŐL

WOMEN'S LIFE STORIES FROM MID-20TH CENTURY BAČKA TOPOLA
ŽIVOTNE PRIČE ŽENA IZ SREDINE 20. VEKA IZ BAČKE TOPOLE

BAKOS LILLA

MA, óvodapedagógus

Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka

MTTK – Kultúrakutató Műhely, tag

bakos.lilla222@gmail.com

ÖSSZEFOGLALÓ • „A narratív biográfiai megértés három kulcsfogalma: élmény, megélés és elbeszélés” (KOVÁCS 374). E három kulcsfogalmat kiemelve és vezérfonaluk mentén teszek kísérletet Topolya 20. század közepi mindennapjainak megismerésére. Narratív biográfiai elemzés által, interjúkészítés útján gyűjtöttem elbeszéléseket, történeteket három adatközlőtől. Arra törekedtem – Kovács Éva tanulmánya mentén –, hogy „visszavigyem” az elbeszélőt egykori élményei közelébe, ezáltal pedig minél kézzelfoghatóbbá, hitelesebbé téve mindazt (uo.). Ezen munka keretein belül olyan eseményeket, élettörténeteket, elbeszéléseket gyűjtöttem és elemeztem, amelyek egyrészt feltárják a múlt századot a mindennapi történetek segítségével, másrészt pedig tanulságként szolgálnak számunkra. A kutatás során három, 65. életévét betöltött topolyai nőt kerestem fel, és készítettem velük élettörténeti interjút. Születésüktől kezdve ifjúkorukon át egészen a házasságukig terjedően beszélgettünk, kissé érintve a házasságkötést követő időszakot is. Beszélgetőtársaim élményeinek felidézésén keresztül bepillanthattam családjukkal való kapcsolatukba, mindennapi nehézségeikbe, humoros és szomorú pillanataikba, miközben Topolya 20. század közepi mindennapjaiba is betekintést nyerhettem.

KULCSSZAVAK • élettörténetek, élmények, elbeszélések,
mindennapok, 20. század, Topolya

BEVEZETÉS

A 2024 tavaszán végzett kutatásom során céloznak tartottam megvilágítani a 20. század közepi topolyai mindennapokat női lencséken keresztül, vagyis a három női interjúalanyom által verbalizált események és élmények vizsgálata mentén igyekeztem hozzájárulni a közelmúltról szóló társadalomtudományi ismeretek bővítéséhez. Módszeremül az élettörténeti interjúk készítését választottam, melyekre a személyes látogatások során került sor rögzítve, majd feldolgozva az elhangzott elbeszéléseket.

Első interjúalanyom, akire tanulmányomban Katalin álnéven hivatkozom, 1935-ben született, s egész életében Topolyán élt. Általános iskolát, majd gépírói tanfolyamot végzett, mellyel el is tudott helyezkedni. Hobbiként, de néha eladásra is készített gobelineket, melyek a mai napig díszítik házát. Kétszer ment férjhez. Első házasságából két gyermeke született, mostanra elveszítette őket, második férje pedig hat éve hunyt el, s azóta egyedül él. Második interjúalanyomra Júlia álnéven hivatkozom. Ő 1949-ben született. Édesanyját korán elveszítette, édesapjával és testvérével élt. Elmondása szerint már elemi iskolában megmutatkozott tehetsége a képzőművészet iránt, de csak felnőttként tudta igazán kibontakoztatni. A varrásban is tehetséges volt, ezzel kereste a kenyerét. Mint mondta, az első házassága sok fájdalmat okozott neki, de a második férje megmutatta neki, milyen érzés igazán szeretve lenni. Jelenleg egyedül él, s aktív szerepet vállal Topolya kulturális életében. Harmadik interjúalanyomat Andrea álnéven említtem tanulmányomban; 1955-ben született. Kilencéves koráig egy Topolya környéki tanyán élt szüleivel, majd a városba költöztek. Kiemelte, hogy a tanyasi iskola után nehéz volt számára felzárkózni társaihoz az új elemi iskolában, viszont számos kihívás után befejezte azt. Cukrászinas volt egy évig Topolyán, majd tervei szerint Szabadkán tanult volna tovább, de szülői betegsége és a számos otthoni teendő szülővárosában tartotta. Egész életében érdeklődött a festészet iránt, de sohasem foglalkozott vele komolyabban. Jelenleg férjével él egy Topolyához közeli szálláson.

Az eddigiekből jól kivehető, hogy a női perspektíva iránti érdeklődésem, illetve a feltárni szándékozott múltbéli időszak és a kutatás helyszíne együtt járt azzal, hogy az interjúalanyok kiválasztásánál arra törekedtem, hogy a 65 évnél idősebbek közül kerüljenek ki. Emellett, mindhárom interjúalanyom topolyai, akik a városban élték le életük eddigi részét, s elődeik is a városhoz kötődtek. Mindezt azért tartom fontosnak hangsúlyozni, mert nem igazán talákoztam olyan korábbi kutatással, melyben a 20. század második felének topolyai mindennapjaira koncentráltak volna, s melynek szándékával e tanulmány született. A múltat tehát az interjúalanyaim perspektívájából szeretném bemutatni a következő oldalakon először Katalin, majd Júlia, s végül Andrea élettörténeti narratívái mentén.

KATALIN

„Körülbelül olyan tízéves lehettem, amikor az anyám kérdezte, ha volna testvéred, mit szólnál. Á, nekem nem köll. Hát mit csinálnál vele? Durván mondtam, hogy megfojtanám. De hát nem azon volt a hangsúly, nem akartam testvért. De aztán később, mikor már nagyobb, meg most is mondom, hogy hát kár, hogy nem volt testvérem” – mesélte beszélgetőtársam, azzal folytatva, hogy leginkább a magány az, ami miatt sajnálja, hogy nem született testvére. Felkeltette az érdeklődésem az egykézés jelensége, amire válaszokat a kapcsolódó szakirodalomban kerestem. Egy jóval korábbi időszakra vonatkozó elemzésben Buday Dezső állapította meg, hogy a birtokok egyben tartása érdekében ragaszkodtak az egy gyermekhez, ne kelljen gondoskodni a vagyon többfelé osztásáról (BUDAY 9–10). Míg egy másik munkában az alábbi olvasható: „Az egykézéssel kapcsolatosan hazánkban – és különösen igaz ez a két világháború között – általánosan elterjedt volt az a nézet, hogy az főleg a magyarokat sújtja” (SHLETT 162). Mindezek kapcsán Katalin élettörténetében is válaszokat kerestem. Ahogyan elmondta, az otthonukat és a megélhetésüket tekintve nem mindig voltak a helyzet magaslatán, viszont rendszeresen elő tudták teremteni a napi betevőt, és tető is volt a fejük felett. Nagyjából 1941-ig laktak bérben. Az innen való elköltözést egyfajta felszabadulásként értelmezték, ámde sok baj is volt a saját házzal. Vizesedett a szigetelés hiánya miatt, ami interjúalanyom szerint akkoriban igen gyakori probléma volt Topolyán. Maga a ház nádtetős volt, és három helyiség volt benne: az utcai szoba, a konyha és még egy hátsó szoba. A konyha szabadkéményes volt, amit később megszüntettek. Beköltözéskor a hátsó szobában egy régi kemence maradványai hevertek, s ezzel kezdeniük kellett valamit. „És emlékszek rá, az apámnak a húga meg anyus hordták ki aztat a patkát. És mire kihordták, leút az egész fal, ledőlt. Úgyhogy akkó újat köllött csinálni, új falat.” Harkai Imre szerint a szabadkéményes konyhákról már 1859-ből van adatunk, s innen fűtötték a szobában lévő kemencét (HARKAI 1148). A család rengeteget dolgozott ezen a házon, viszont olyannyira helyrehozták, hogy a szülők nagyon sokáig itt laktak még azután is, miután lányuk férjhez ment. „Én mindig apámmal aludtam, nemtom hány éves koromig, de még 12 éves voltam, biztosan vele aludtam. Két ágyunk volt, azé szegények voltunk. Aztán apus átment az asszonyhoz, és akkor én egyedül aludtam” – nevetve mesélte. Az udvarban megtalálható csigás kútban lévő víz ihatatlan volt, esetleg locsolásra vagy jószágok itatására használták. Ivóvizet és a mindennapok teendőinek elvégzéséhez szükséges vizet a közelben lévő artézi kútból nyerték: „Este mentünk két kánával, én is mentem, és akkó anyám leáztatta a ruhát, és akkó még másnap reggelre meg köllött hordani a bográcsot

vízzel, hogyha anyus elkezd mosni, hogy akkó megmelegszik a víz, és akkó, hogy bírjon mosni.”

A szülők munkájára rátérve megtudhattam, hogy iparosok voltak. Kacsákat és libákat vásároltak fel, esetenként tyúkokat is, melyeket felpucolva és becsomagolva számos helyre elszállítottak vonattal.

„Volt nekik iparjuk, kivették az ipart, az olyan engedélyféle is volt, de hát köllött ott a háznál, megvolt, hogy volt egy úgynevezett vágóhíd, de az egy olyan helyiség volt, mit tudom én, 3×3,5 méter, és akkó ott volt a vágó, ki volt az egész cementezve, mer megvolt, hogy hogy szabad dolgozni vele, és akkó ott vágták, oszt emlékszek rá, hogy körül olyan kis folyóka volt, és akkó ott bent vágták, ugye folyt a vér is, meg minden, meg volt olyan, ahova kifolyt az a víz, ilyen nagy, [...] mély szerkezet, oda folyt ki az a véres víz, aztán mikor lemosták, és akkor külön volt egy helyiség, ahol az asszonyok kopasztották.”

Mártha Zsuzsánna szerint az Alföld, különösen déli harmada, nemcsak a baromfiállomány sűrűségével, mennyiségbeli mutatóival tűnik ki a Kárpát-medence térségei közül, hanem a baromfitartás ágazatának teljességével, a tenyésztett fajok gazdagságával és az utóbbi 100–150 év folyamán már a piaci értékesítés dominanciájával is (MÁRTHA 63–64). Az asszonyok, mikor levágták a baromfit, vizes ruhát tettek rá, megvasalták, és így ki lehetett szedni szárazon a tollat. A toll nagy részét kiszedve, már bele is tették a baromfit a katlanba, melyben előzőleg már vizet melegítettek. Különben a tollat, melyet szárazon kiszedtek, a tollas zsidóknak adták el, akik további kereskedés céljából tartottak igényt rá. A szakirodalom úgy ír erről, hogy a felvásárló tollas zsidók összevásárolták a tollfelesleget, majd ömlesztve tárolták. A vegyes tollat nem lehetett ily formában eladni, válogatásra volt szükség. Tipikus gyermekmunkának számított a tollak válogatása és fosztása, ennek értelmében ők végezték ezt a munkát (VIRÁG 2002: 36). A megkopasztott baromfit becsomagolták, ezennel már vihették is az árut a vonatállomásra. Ez volt a bevételi forrás. Mindezek az emlékek interjúalanyom hat-hét éves korából és onnan kezdve származnak, körülbelül 1941-től.

Gyermekként nem voltak játékaik: „[...] én meg kiskoromban játszottam porba; nekem a macska volt a játékszerem, babám se volt, valamikor voltak a kaucsukbabák, de hát énnekem nem volt, mert aszonták, drága”. Mesét sem meséltek neki, de édesapja szeretete mély nyomot hagyott benne: „Valahogy én az apámat nagyon szerettem. Én talán még tizenkét éves voltam akkó is, mikó apus leült a székre, akkó én má ott voltam, és odaültem hozzá az ölibe, nagyon szerettem. Az anyámat azt nem annyira, az belém csörgetett [...]” Ezt

és a következő történetet is nevetve idézte fel: „anyám az megabriktolt. Amivel ért, volt, mikor léccel kaptam. Igaz, hogy tél volt, és akkó vastag kabát volt rajtam, mert valahova mentek, vagy csak ő ment, nem tudom. És hát ugye kocsival, lóval, én is mentem volna. Aztán visítotam, vagy mit tudom én, hogy nem engedték, hogy elmenjek, anyám leszállt, megfogott egy lécet, oszt...” Jóllehet a mai nevelési elvek másként szólnak – például a „...büntetés szükséges rossz, melyet a nevelői célok érdekében alkalmazni kell, de minél ritkább esetben és minél kíméletesebben” (VARGA 105) –, de az interjúalanyom sem örült az effajta „abriktolásnak”, utólag úgy véli, hogy napjainkban is lenne még értelme a testi fenyítésnek.

Az otthon végzendő munkák tekintetében adatközlőmön nem volt túlzott nyomás, nem volt rá szükség, hogy fiatakként vezesse a háztartást, viszont besegített. „Kinti munkából annyi érdekelt, hogy mikó anyám elküldött kapálni. Tizenhárom, tizennégy, tizenöt éves voltam, akkó mentem kapálni. Nem állandóan, de voltam társaságban is, csoportba.” Ami az oktatást illeti, óvodába talán két évet járhatott öt-hat évesen a tisztelendő nővérekhez. Virág Gábor *Topolya monográfiája* című könyvében ezt írta a 20. század első felében zajló óvodai oktatásról: „A zárdai óvoda az alapításától kezdve megszakítás nélkül folytatja munkáját a két háború közti időkben. Egyedüli óvónője Smith Lukrécia iskolanővér. Reá hárult az a feladat, hogy a nagyszámú óvodást nevelje, egyengesse útjukat az iskolába” (VIRÁG 2001: 153–154). A szerző rávilágított arra is, hogy a második világháború idején szerzetes nővérek vezették az óvodát, Katalint tehát a harmadik osztály első félévéig a nővérek tanították, majd a felszabadulást követően tanító néni vette át. „Hatodik után lehetett menni inasnak, valamit tanulni, valami szakmát, és én akartam varrónő lenni, és anyám nem engedte, aszonta, hogy hát mit akarsz, egész nap a varrógép fölött görnyedjé? Nem engedte. És én meg truccbú nem tanultam, s a hetedikben megbuktam. Aztán nem köllött mennem iskolába” – idézte fel nevetve. Varrónőnek végül sohasem tanult, a gobelinek készítésének technikáját sajátította el.

Az bizonyos, hogy nagylányként nagyon szeretett bállokba járni és táncolni:

„Jártam bálba, szerettem, de akkó volt gardimama, az anyám az mindig köllött, hogy jöjjön velem, de az is szeretett. Akkó bementünk, úgy volt, hogy mentünk a bálba, beléptünk az ajtón, akkó ott megálltunk, és akkor a nagylány várta, hogy valamelyik legény főkérije. Onnan vittek be. Aztán má, mikó bementem, akkó meg úgy volt, hogy táncoltunk, és akkor ilyen lekérések voltak, és mindig ahhoz az asztalhoz mentünk lányok, vagy vittek bennünket, vezettek, ahol az ült, az a fiú, mikó befejeződött a tánc. És akkor mink hol itt, hol ott, hol amott [...]”

A heti szintű templomlátogatás is fontos szerepet játszott életében: „Templomba vasárnap délelőtt, hogyne mentem volna, örültem hogyha elmentem hazulról. Elmentem a templomba, meg hát ugye barátnők is voltak, kijöttünk a templomból, akkor a főutcán fölig egész, [...] addig fölsétáltunk, aztán vissza, oda-vissza, oda-vissza délig. Akkor délben meg haza, akkor délután megint sétálni, korzózni.” Habár mozi is működött, de a bálók és az utcai séták hozták össze Katalint és barátait: „Volt, hogy néha négyen-hatan voltunk, letöröttük a korzósokat. Úgy korzóztunk, hideg is volt, fáztunk.”

Első férjével, aki a két gyermekének édesapja, mondhatni a társasága által találkozott, ismerkedett meg. „Nagylánykodtam, aszitem, hogy nagylány vagyok, itt ismerkedtünk meg. Mer a barátnőm az dolgozott a Rindnél, ott tanulta ki a fényképészsakmát, és akkó a Rindnek, ők barátok vótak, mit tudom én, hatan-heten, asszem, úgy jöttünk össze.” 1952-ben keltek egybe. Habár interjúalanyom tudott főzni, de ennek tökéletesítéséhez nagyban hozzájárult az anyósa. „Mondjuk, enyhén mondva disznóság, hogy én mindig kérdeztem az anyósomat, hogy csinál, hogy hát a férjemnek kedveskedjek. És hát ő mondta. Ő tudott is főzni, azé nálunk nem volt olyan konyha, mint amit az anyósom vezetett.” Ez a házasság sajnos csak hét évig tartott, férje haláláig. Később újra férjhez ment, s második férjét hat éve veszítette el.

Élettörténetét azzal zárja, hogy a magány, az egyedüllét az, amit nagyon rosszul visel. A családjából többen külföldön élnek. A cigarettára harmincöt éves korában szokott rá, most már ezt és a kávézást tartja mindennapi szórakozásának.

JÚLIA

Júlia 1949-ben született, és van egy idősebb testvére. A ház, ahol interjúalanyom ma is él, apai nagyszülei tulajdona volt. Őket bunyevácnak tartja, édesanyja ágát pedig magyarnak. Két és fél éves korában az akkor harmincegy éves édesanyja megbetegedett, mellrákkal küzdött, két évre rá pedig meghalt. Az édesanyjáról maradt kevés emléke közül a temetésére emlékezik a legrészletesebben. A házukban ravatalozták fel. A szobából mindent kikapoltak, csak az asztal és a koporsó volt bent. A gyerekek kint szaladgáltak az udvaron, játszottak.

„Egyszer csak szóltak, hogy Julika, gyere be, mert hogy nézd meg anyukádat még. Hát bejöttem. És annyira kicsi voltam még, ez a ravatal meg úgy följebb volt, magasabb, és felemelt valaki, és nézd meg jól anyukádat, most látod utoljára, nézd meg jól. Hát én megnéztem, merthogy elviszik. Há mé viszik el? Hát itt most minden olyan szép!

És amikor lehozták itt ezen a négy lépcsőn, akkor az a nagy halottaskocsi, a fekete, [...] lovas kocsival vitték, egy ilyen hintószerűség volt az, nagy kerekkel, és minden fekete, és oda a túloldalra álltunk, és vártuk még az édesanyámat itt a lépcsőkön lehozzák koporsóval, és betolták a koporsót abba a kocsiba. Ez a zörgés, az, amikor tolták be, az még mindig benn van az agyamba. Borzasztó, a rosszullét fog akkor el, mikor én erre visszaemlékezek. Oda kellett állni a nagy kerék mellé ugye, és én csak azt a nagy kereket néztem, és aztán mikor megindultunk, akkor az apukám, tudom, hogy fölvet és vitt egészen a kálváriáig.”

Interjúalanyomnak tizenhat éves koráig két nevelőanyja volt, de azután ő vette át a női feladatokat: főzött, mosott, takarított, állatokkal foglalkozott, szüretelt. Szabadkán volt gyümölcsösük, szőlő, ahova lovas kocsival mentek. Udvarukban baromfi, lovak, disznók, tehenek voltak, és mikor az apa kiment a földekre, néha több napra is, akkor a lány maga maradt a teendőikkel. Kézzel mosott, és az udvari kútból húzta a vizet.

Szüleire jó szívvel emlékszik vissza: „Az apukám egy igazi apa, egy igazi földműves, szőlész, gyümölcsész, komoly ember, de jó ember.” Ha testvére rosszul bánt vele, apja mindig kiállt mellette. Férfiként pedig nem volt rest órát lovas kocsival utazni azért, hogy meglátogassa beteg feleségét a kórházban:

„Mikor az anyuka beteg volt, Szabadkán a kórházba, két lóval és avval a zötyögős parasztkocsival [...] mentünk be télidőben még a kórházba, Szabadkára. Apa vitt engem, hátulra tettek föl a kocsira, és rám tette, tudom, a nagymama azt a bizonyos pokrócot, azt a fekete, ilyen öregasszonyos nagykendőt, bebatyulázott, én mondtam, hogy nem fázok, ugye itt bent az udvarba, de képzeld, mire Szabadkára, télen odaértünk...”

Apja szerette volna, hogy a lányának minél jobb gyermekkorra legyen a sok ház körüli munka és az édesanyja halála ellenére. Sokat mentek a rokon gyerekekhez játszani, ezenkívül rövid időre volt neki egy tollal kitömött rongybabája is:

„A kutya szétszedte a babámat! Hát az borzalom volt, borzalom volt, borzalom volt! Egyszé volt egy jó babám, és most kaptam a pörölést, hogy minek hagytad kint! A testvérével való játszást nem is említette, nem álltak közel egymáshoz: egy rossz kölök volt, apukámat mondom, hogy csutkás ládába is, meg azé olyan verekedős is volt. És akkor apuka tiltotta volna, hogy ne igyon, és akkor ebbű lett ugye, későn jött haza,

mit tudom én. Apa vigyázott volna rá mint süldő gyerekre. Ő meg hősködött fölöttem. És akkor, mondom, apa mondta, ha valami lesz a lánnya, akkó énnekem szójjá. Majd akkó én rendezem, nem te.”

Gyermekkorát több nyelv használata kísérte végig. Míg édesanyjától magyar beszédet hallott, apai rokonaitól a horvátnak, illetve bunyevácnak tartott nyelvet, míg később azt hangsúlyozta, hogy szerbül beszéltek édesanyja halála után, míg – lévén, hogy az óvoda magyar nyelvű volt – ott azt használta. Már az elemi iskolában is kitűnt, hogy tehetséges képzőművészetből, de nem tanult tovább Újvidéken:

„Nézett apám rám, biztos, hogy gondolta, hogy milyen szép vóna, milyen jó vóna ennek a lánynak. Én néztem órá, és láttam, olvastam, hogy fáj neki, de szeretné. És én meggondoltam magamban, hogy nem hagyhatom itt. Nem hagyhatom itt. Nem lehet itthagyni egymagára, ennyi mindennel. Más tevékenység után nézett, és olyanba vágott bele, amely nem követel sok távollétet. Singerbe, Szabadkán van varrótanfolyam. Addig, hogy azt megtudakoltam, lényeg az, hogy oda bírtam úgy menni, hogy két napig tanultunk, vagy három, és aztán ott bírtam aludni a nagynénimnél Szabadkán, ott a Zorka ahogy van.”

Így tanulta ki a varrósakmát fél év alatt. Nagyon jól ment neki, szerette is. Bálba kevésbé járt, míg tánciskolába igen:

„Amikor én tizenhat voltam, akkor volt tánciskola az Újotthonban. Oda mentem tánciskolába, apuka megengedte, ott volt ez az én ángyom, az én gardimamám. A testvérem felesége, és ő volt az én nevezetesen gardimamám. A testvérem katona vót, fiatal katona, fiatal menyecske vigyázott a kis tizenhat éves lánykára, ott az Újotthonba. Persze ő is fő volt kérve táncolni. A tánciskola, mondhatni, tétre ment, hiszen kihírdették a szépségkirálynőt, és az első, második, harmadik táncoslány-győztest: a szépségkirálynő én lettem. Rengeteg lapot eladtak, mert ilyen képeslapokat lehetett, a fiúk vették a képeslapokat, a mit tudom én, és akkó most kinek mennyi, melyik lánynak mennyi. Mikó számolták, az enyém lett a legtöbb. Kaptam egy ekkora csokoládét. Sose felejttem el.”

Júlia egy multságban ismerkedett meg leendő férjével, majd húszéves korában adott életet első gyermeküknek. Gondolkodott a terhességmegtámasztáson, mert akkoriban hallott már róla, de nem volt senki, akivel erről be-

szélhetett volna. Náluk ez tabutéma volt, és kétségbe volt esve: „A nagyném egyik, má később mondta, hogy ő hányat elcsinált. Micsoda, hogy hogy? Hát ő meghegezte a zöccséget, méhszájba főgyugta... Hogy? Nem tudom mai nap se elképzelni.”

Végül két gyermeke született Júliának néhány év különbséggel. A szakirodalom a fent említett „elcsináltatást”, azaz magzatelhajtást „primitív művi beavatkozásnak” nevezi. Gyökereken kívül például horgolótűt, orsót, tollszárat és hegyes pálcát is használtak a terhüktől megszabadulni kívánó asszonyok (NÉMETH-TÁTRAI).

Mint láttuk, elbeszéléseiben lehangsúlyosabbak az édesanyja elvesztése és az édesapjához, illetve testvéréhez kapcsolódó élményei. Lezárásként elmondta, hogy élete során sok nehézségen ment már keresztül, de mindig talpra állt, és teljes erőbedobással kapcsolódott be az élet vérkeringésébe.

ANDREA

Andrea 1955-ben született Topolyán:

„Mikor én megszülettem, anyukám aszonta, hogy sírva fakadt, mikó meglátott, mikó kezibe adták. Mer énnekem mái napig meglátszik, hogy nem olyan itt ez a csontom, mint ahogy másíknak, olyan sima, hanem ilyen tyúkmellel születtem. Mer aszonta az orvos, hogy azért volt ez, mer anyukám annyit dolgozott, állandójan hajút, dohányt pakót, meg minden, és állandójan hajút, és annyira megnyomott, hogy egyszerűen azé lettem olyan. Aztán kifejlődtem, meg minden, nagyon sovány vótam kicsinek, mikó megszülettem, egyszerűen anyukám a végéig dolgozott egyvégbe. Nagyon sokat köllött nekik dógozni.”

A család egy tanyán élt, amely a becsei úton volt, kilenc kilométerre Topolyától. Interjúalanyom és édesanyja nagyon sokszor legyalogolták ezt a távot, például piacra menet. Reggel hajnalban ment kenyérért, nagyon korán, mert csak egyszer sütöttek, reggel. Ha elfogyott, akkor nem jutott:

„Viszont volt, mikó jöttünk télen szánkóva, lovas szánkóva, és bizony olyan fehér vót minden, hogy nem látszott egyszerűen, hogy hol van hófúvás. És én bele voltam takarva mindenbe, hogy ne fázzak meg, meg a dunnát is, meg a subát is rám rakták, nehogy megfázzak, és úgy mindenestől kifordultunk a szánkóva.”

A család tanyája körül több gyerek is lakott, szomszéd gyerekek, akikkel sokat játszott Andrea, de sajátos elfoglaltságai is akadtak.

„A játékom, amit egyedül játszottam, az ilyen kukoricababák voltak, mikor kezdett a kötése jönni a kukoricának, akkor lett egy kukoricababa. Akkor azt is kis ruhába vagy zsebkendőbe csomagoltam. [...] Máriatövös, és akkor azokat összerakosgattam, és abból csináltam kis ágyat, kis fotelt, és ezekkel játszottam. Csutkát szintén. [...] Na, ami még nagyon érdekelt, mái napig, a jószágok, a baromfi, a tyúkok. Hogyha véletlenül nyáron elűt egy tyúk, amit anyukám nem tudott, akkor én kerestem össze a tojást, és olyan helre elűtettem, ahol anyukámék nem találtak meg, és aztán kikellette a kiscsirkéket. És én nagyon örütem, hát anyukámék nem annyira.”

Amikor Andrea kisebb volt, nyaranta, amikor a szülei kint voltak a földeken, széna-, szalmahordás volt, akkor úgy várta őket haza, hogy megfőzött, vagy az állatokat elrendezte. Disznótól kezdve teheneken keresztül mindenük volt. Mindnek vizet adott. Ha sokáig elmaradtak a szülők, akkor meg is fejt. Eleinte nem nagyon ment neki, de megpróbálta, és addig csinálta, ameddig nem sikerült. Számára ez nagy öröm volt, hogy segíthetett a szüleinek. Különben is szerette az állatokat, lehet, hogy ezért nem érezte mindezt tehernek.

„A jószágbú, ami lett, voltak pulykájaink meg libájaink meg kacsák meg disznók meg minden, és akkó az lett eladva. A pulykát is úgy szállítottuk abba az időbe. Njegoševón volt olyan átvevőhely, tojást is, hogyha sok tojás összejött egyik hétről a másik hétre, vót Topolyán, ahol vették a tojást. [...] Úgyhogy én nagyon megörültem, mikó apukám eladott egy...”

Andrea szemébe ekkor könnyek szöktek, másodperceken keresztül próbálta csillapítani, majd folytatta –: „...egy jószágot, és kaptam egy csokoládét. Egy évben egyszer. Úgy megörültem. Voltak azok a Galeb csokoládék, az volt, ami. Tudom, mindig egy Galeb csokoládét, vagy több disznót eladott, vagy egy nagyobb bikát, valamit, akkó azt kaptam. Ez volt az egész évi édességem.”

Nem úgy volt, mint most, hogy az üzletekben azt vásároltak, amit csak akartak, habár volt választék, de nem volt miből megvenni. Mindig másra kellett a pénz. Ez a visszaemlékezés nagyon mélyen érintette, érződött a megbecsülés és a hála a gesztusért és magáért a csokoládéért. Egyébként jó viszonya volt mindkét szülőjével, szerette őket, és ez viszonzva volt. A házi prak-

tikák tekintetében mindent az anyjától tanult adatközlőm, de lévén, hogy az apjával is dolgozott kint együtt a földeken, tőle is több mindent elsajátított.

A tanyán való élet sok nehézséget hordozott magával, legfőképp a város-tól való távolság miatt. Hetente egyszer keltek útra, amikor nem volt iskola, de tanévkezdéskor ez mindennapi tevékenységgé vált. Habár nem a városi iskolába, hanem egy tanyasi, közelebbi épületbe járt, ez akkor is négy-öt kilométert jelentett. Óvodába nem járt, az iskolát pedig hétévesen kezdte:

„A hó belement a csizmánkba, és abba az időbe hát nem volt ilyen termoharisnyák meg ilyen termonadrág, meg minden, hanem olyan vékony, zokni meg még nadrág. Még nadrágom se volt, hanem inkább ilyen harisnya, és akkó körül ilyen ruhával, olyan, mint a kapca, körű lett a lábamon tekerve, hogy vastagabb legyen, és akkó hó, hogyha ráment, akkor ugye beleszakadt az ember a hóba, akkó telement hóval, az ott elolvadt, mire odaértünk az iskolába. Az iskolába ilyen olajozott padló volt, ott nem lehetett, hogy most le vesszük a csizmát. Annyit, hogy levettük a csizmát, és kiöntöttük a vizet, mikó má ott megolvadt, annyit bírtunk csak.”

Ott valamennyire felmelegedtek, de abban a nagy épületben mindössze egy kályha volt, ott tüzeltek.

„Nyáron ott kint játszottunk, vót ilyen tér, amikor kijött a tanító néni, Topolyáról járt ki, Pletikoszity Máriának hívták a tanító néninket, nagyon jó tanító néni vót, de első osztályig, nyolcadikig tanultunk. Vót két elsős, vót pár másodikos, tehát így nyolcadikig. Mindegyikből egy pár, és így tanultunk. Tehát én a harmadik osztályt ott fejeztem be, kint, ez az Április 20-ának egy tagozata volt. [...] Utána bejöttünk lakni Topolyára, mer apukám megbetegedett, ment operációra, műtétre. Akkó vettek a közbe anyukámék itt egy házat, kirenoválták, egy pár hónapot jártam a nagyapáméktól iskolába.”

Szégyenlős, visszahúzódó lány volt, nehéz éveken ment keresztül. A negyedik osztály valahogy sikerült, de az ötödik újra gond volt. Nyelvek, más, új tantárgyak. Ezzel kapcsolatban megkérdeztem, hogy honnan tanult meg szerbül. Az iskolában nem sokat tanult meg, inkább a kórházban, de már felnőttkorban, a baráti társaságában meg mindenki tudott magyarul. Az ő idejében már voltak szerb osztályok, kettő szerb, kettő magyar. A szerbek magyarul tanultak, a magyarok pedig szerbül. Elmondása szerint, habár a magyarok valamiért akkor se mind tanultak meg szerbül, de a szerb gyerekek mind meg-

tanultak magyarul. Kint az udvarban mindannyian együtt játszottak, nem okozott a nyelv gondot számukra. Megtudtam, hogy Andrea igen érdeklődő volt a rajz, a képzőművészet iránt. Nagyon szeretett festeni, de csupán hobbi maradt számára. Iskolás korában járt fényképészetre, ahol a filmelőhívást tanulták. A festészetet ezzel ellentétben önszorgalomból szerette és végezte. Középiskolára való felkészüléskor viszont egy másik területen próbálta ki magát, a cukrászatban dolgozott egy évig. Sajnos, középiskolai tanulmányait később mégsem kezdte el, nem akarta szüleit cserben hagyni a sok munkával, de abban az egy évben, míg a cukrászatban dolgozott, számos fortélyt elsajátított, s ezeket a mai napig hasznosítja.

A szórakozási alkalmakra is kitért, s elmondta, hogy inkább táncmulatásokba járt. Visszaemlékezése szerint bál nem nagyon volt, csupán tánciskola, de oda szülei nem engedték:

„Hát én, amit mentem szórakozni itt Topolyán, ami van Gorica, oda diszkóba jártunk, meg ami vót tisztí otthon, na ott volt ilyen élőzene. Nagyon jó zene vót, élőzene vót. Legtöbbet oda jártunk táncolni. A diszkót azt nem annyira szerettük.”

Megtudtam, hogy az arra lakó lányok nagyon összetartottak. Ha volt is valamelyiknek fiúja, ők is csatlakoztak közéjük. Nagy társaság volt, és együtt döntöttek el azt is, hogy hova menjenek szórakozni:

„Meg abban az időben vót séta. Lent sétáltak a központba. Lányok, fiúk, általában lányok. Körü a, egész innen a, ami most van pékség, a Borovo helyén, attól kezdve, és egészen körü addig, ameddig megyünk be a bankig, a tér, ami van ottan tűzoltónak által. [...] Oda-vissza, oda-vissza. Fiúk megálltak a fal mellett. Végig, és akkó ki odaszólt, ki nem, ki ismerős, ki nem. Egészen sötétedésig, akkó aztán eldöntöttük, hogy na most megyünk valahova. [...] Vasárnap este is egy kis séta, azt lehetett, de akkó már nem mentünk szórakozni sehova se.”

Korzózásnak nevezték. Fagyaltozni is jártak, volt egy fabódé, ott volt az Irma néniék cukrászdája. Vettek fagyaltot, le is lehetett ülni, aztán meg sétáltak tovább. Szombat este mentek csavarogni, de vasárnap reggel könnyörtelenül ébresztették Andreát, hiszen a jószágok vártak rá. Templomba is jártak, a vasárnapi mise kötelező volt, s az anyukájával ment általában. Az udvarlásra rátérve, elmondta, hogy a séták közben, illetve szórakozóhelyeken volt ennek a helye. Például a táncalkalmakon, amikor felkérték a lányokat táncolni, de a baráti társasággal töltött idő is lehetőséget teremtett erre:

„Meg még, a másik, ahova jártunk, ilyen házibulira. Volt születésnap, a társaságban valamelyik fiúnak vagy lánynak vót születésnapja, akkó mentünk hozzá így hétvégén, szombatra. Senki nem rügött be. Vót italozás, egy-két italt megivott, de senki nem vitte túlzásba. Nem is erőszakolta senki senkit, hogy most na de igyá, de igyá. [...] Inkább vót sós, volt ez, volt az, valami, és akkó ettünk, közbe elviccölődtünk, valamit elszórakoztunk mással, de nem vót az, hogy iszogattunk. Na cigaretta, mondjuk dohányozni mindenki megpróbáta, nem volt olyan, aki ne próbáta vóna. Én is megpróbátam, de nem jött be. Társaság kedvéé esetleg na, na mégis, akkó még nem voltak olyan cigaretták, mint most vannak, de lényegtelen. Megpróbátam, de nekem nem esett jól.”

Mint láttuk, a társaság és a barátok is hangsúlyos szerepet töltek be életében. Szüleivel is jó kapcsolatot ápolt. Sokat kellett dolgoznia, és az iskola kárára maradt otthon szüleinek segíteni, de ezt tartotta helyesnek. Férjével a munkaalkalmakon ismerkedtek meg, s tizennyolc éves korában kerültek közelebb egymáshoz, egy évre rá pedig összeházasodtak. 2024-ben ünnepelték 50. házassági évfordulójukat.

ÖSSZEFOGLALÁS

Munkám témája a 20. század közepének topolyai mindennapjai voltak, amelyekbe három 65 év feletti nő élettörténetén keresztül nyújtottam betekintést. A kutatás célja az volt, hogy hozzájáruljon azoknak a társadalmi, kulturális és családi folyamatoknak a megértéséhez, amelyek meghatározóak voltak az adott időszakban. A dolgozat interjúalanyai saját élményeiket osztották meg velem, s azok középpontjában a gyermekkoruktól a házasságukig terjedő időszak volt. A kutatás kvalitatív módszert alkalmazott narratív biográfiai elemzéssel, amelynek során élettörténeti interjúkat készítettem.

A beszélgetések alkalmával az érintett témák között szerepelt a gyermekkor, a családi kapcsolatok, a mindennapi nehézségek, a szórakozás, valamint a pártalálás és házasság kérdésköre. Mindegyik élettörténetben hangsúlyos szerepbe került a családdal való kapcsolat, a család szerepe az egyén társadalmi mobilitásában, amire még inkább rámutatott az édesapák és gyermekeik egymáshoz való viszonya. Az, hogy mint kifejtették, az adott időszakban nem mindennapinak számított az édesség és a játékszerek, rávilágít interjúalanyaim családjának társadalmi helyzetére is. A nélkülözést járják körül a munkához kapcsolódó elbeszélések is, s csak később térnek ki az anyagi helyzetük jobbra fordulására, mely összefügg a társadalmi-gazdasági körülmények változásával is. Mindegyik esetben a szórakozási és a párválasztási alkalmak zárják az élet-

történeti elbeszéléseket, rávilágítva a társadalmi elvárások 20. század közepi működésére. A korabeli normarendszer követése mentén ugyanis mindhárom interjúalanyom húszéves kora előtt ment férjhez, a maihoz képest rövid ismeretséget követően.

IRODALOMJEGYZÉK

- ARDAY Lajos 1997. Magyarok a szerb–jugoszláv Vajdaságban 1944–1989. In: *Magyar Kisebbség*, (9–10) 3–4., 221–245.
- BUDAY Dezső 1909. *Az egyke*. Deutsch Zsigmond és társa kiadása, Budapest
- HARKAI Imre 1982. A bácskai ház topolyai vázlatrajzai. In: *Híd*, 10., 1097–1224.
- KISS Lajos 1943. *Kiszakított lapok Topolya történelméből*. Hajtman István könyvnyomdája, Topolya
- KOVÁCS Éva 2007. Narratív biográfiai elemzés. In: *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet*. Szerk.: Kovács Éva. Néprajzi Múzeum, Pécs, 373–396.
- MÁRTHA Zsuzsanna 1962. A magyar tyúk nemesítésének első időszaka. In: *A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei*. Szerk.: Szabó Miklós. Mezőgazdasági Múzeum, Budapest, 63–83.
- NÉMETH Imre – TÁTRAI Zsuzsanna 1980. Magzatelhajtás, angyalcsinálás, elcsináltatás, elhajtás [címszó]. In: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon. Harmadik kötet. F–Ka*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- SHLETT András 2010. A tradicionális agrárközösségek válságjelenségei. A paraszti polgárosulás és az egyke. In: *Acta Acad. Agriensis, Sectio Historiae*. Szerk.: Tivadar Petercsák. Eszterházy Károly Főiskola, Eger, 159–171.
- VARGA László 2006. A *Kisdednevelés* című folyóirat gyermekképe, avagy az engedelmisség pedagógiai dilemmái. In: *Neveléstörténet*, 1–2., 99–112.
- VIRÁG Gábor 2001. Topolya iskolatörténete. In: *Topolya monográfiája 1750–1945*. Szerk.: Harkai Imre. Dániel Print, Újvidék, 145–156.
- VIRÁG Gábor 2002. *A kézművesség története*. Csikos Nyomda, Szabadka

ABSTRACT • “The three key concepts of narrative biographical understanding are: experience, living through, and narration” (KOVÁCS 374). By highlighting these three key concepts and following their thread, I attempt to explore the everyday life of Bačka Topola in the mid-20th century. Through narrative biographical analysis and conducting interviews, I collected narratives and stories from three informants. I endeavoured – following Éva Kovács’s study – to “bring back” the narrator close to her past experiences, thereby making everything as tangible and authentic as possible (ib.). Within the framework of this work, I gathered and analysed events, life stories, and narratives that, on

one hand, unveil the past century through everyday stories, and on the other hand, serve as lessons for us. During the research, I visited three women from Bačka Topola over the age of 65 and conducted life-history interviews with them. Our conversations spanned the period from their birth, through their youth, up to their marriage, slightly touching upon the events following their wedding. Through the recollection of my interviewees' experiences, I was able to glimpse into their relationships with their families, their everyday struggles, humorous and sad moments, while simultaneously gaining insight into the everyday life of Bačka Topola in the mid-twentieth century.

KEY WORDS • **life stories, experiences, narratives, everyday life, 20th century, Bačka Topola**

SAŽETAK • „Tri ključna pojma narativnog biografskog razumevanja su: iskustvo, doživljaj i pripovedanje” (KOVACS 374). Ističući ova tri ključna pojma i sledeći njihovu nit, pokušavam da upoznam svakodnevni život Bačke Topole sredinom 20. veka. Kroz narativnu biografsku analizu, putem intervjuja, prikupila sam priče i svedočenja od tri sagovornice. Trudila sam se – prateći studiju Eve Kovacs – da „vratim” pripovedačicu blizu njenih nekadašnjih iskustava, čineći time sve što je moguće opipljivijim i autentičnijim (ibid.). U okviru ovog rada prikupila sam i analizirala događaje, životne priče i pripovesti koje, s jedne strane, otkrivaju prošli vek kroz svakodnevne priče, a s druge strane služe kao pouka za nas. Tokom istraživanja posetila sam tri žene iz Bačke Topole starije od 65 godina i obavila sa njima intervju o njihovoj životnoj priči. Razgovarale smo o njihovim životima od rođenja, preko mladosti, sve do sklapanja braka, uz blagi osvrt na period nakon venčanja. Kroz prisećanja mojih sagovornica na njihove doživljaje, mogla sam da zavirim u njihove odnose sa porodicom, svakodnevne teškoće, vesele i tužne trenutke, dok sam istovremeno stekla uvid u svakodnevni život Bačke Topole sredinom dvadesetog veka.

KLJUČNE REČI • **životne priče, iskustva, pripovetke, svakodnevica, 20. vek, Bačka Topola**

Beérkezés időpontja: 2024. december 9.
Elfogadás időpontja: 2024. december 14.

